

Технічне забезпечення галицького села сільськогосподарською технікою у міжвоєнний період

Technical support of Galician village by providing agricultural machinery in the interwar period

Віталій Виздрик¹

Vitaliy Vyzdryk

¹ Академія сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного, Львів, Україна, v.vyzdryk@gmail.com

Ключові слова:

галицьке село, міжвоєнний період, сільськогосподарські знаряддя праці, фермерське та селянське господарство

Анотація: В статті розглянуто впровадження удосконаленої сільськогосподарської техніки у селянських, фермерських та поміщицьких господарствах у міжвоєнний період. Розвиток ринкових відносин в галицькому селі міжвоєнного період супроводжувався концентрацією сільськогосподарської техніки переважно в господарствах великих землевласників й фермерів та відсутністю її у дрібних селянських господарствах, де ще широко використовувалися примітивні знаряддя праці. Економічна криза початку 30-х років XX століття спричинила до різкого скорочення сільськогосподарського машинобудування, а також негативно вплинула на купівельну спроможність населення.

Key words:

Galician village interwar period, farm implements, farm, peasants

Abstract— The article examines the introduction of advanced agricultural technology in the peasants', farmers' and landowners' farms during the interwar period. The development of market relations in Galician countryside in this period was accompanied by concentration of agricultural equipment primarily in the farms of large landowners and farmers and the lack of it in small farms, which still widely used primitive tools. The economic crisis of the early 30s of the twentieth century contributed to a sharp reduction in agricultural engineering and made negative impact on the purchasing power of the population.

Вступ. Актуальність проблеми.

Аграрні відносини в Східній Галичині у міжвоєнний період потребують глибокого дослідження з позицій соціально-економічних відносин. Дана тематика зумовлюється як пізнавальною необхідністю, так і практичними потребами вивчення матеріально-технічного забезпечення українського села. Реалізація аграрних реформ польським урядом і подальший розвиток ринкових відносин супроводжувалися впровадженням удосконаленої сільськогосподарської техніки у поміщицьких та фермерських господарствах. Однак технічне забезпечення галицького села було набагато гіршим від господарств на польських етнічних землях.

Аспекти, в яких проблема розроблена.

Польські дослідники, хоч і не дотримувались одного погляду щодо реформування сільського господарства, все ж не залишалися осторонь аграрних проблем Західної України, розглядаючи їх головним чином, через реалізацію колонізаційної політики польської держави. Серед них слід відмітити: К. Чернієвського [1], З. Ландау, Ю. Томашевського [2]. Актуальні питання розвитку економічної відносин західноукраїнського села можна знайти у працях українських науковців С. Злупка [3], Л. Корнійчук [4], І. Васюти [5], О. Луцького [6] та інші.

Мета дослідження.

Проаналізувати процес впровадження удосконаленої сільськогосподарської техніки у поміщицьких та фермерських господарствах Східної Галичини у міжвоєнний період.

Результати дослідження.

Реформування аграрного сектора у Другій Речі Посполитій відбувалося шляхом створення підприємницького господарства на власній землі поміщика, з його інвентарем і найманою робочою силою. Ці процеси не можна зрозуміти без вивчення даних про використання сільськогосподарських машин. Застосування машин у землеробстві вело до утворення і розвитку капіталістичних відносин на селі.

За даними перепису 1921 року лише невелика частина маєтків не мала сільськогосподарських машин, це були в основному зруйновані під час війни господарства. Такими господарствами, які потерпіли від воєнних дій, належало у Тернопільському воєводстві 7.8% орних земель, у Станіславському – 4.8%, у Львівському – 2.5%, а в усій Польщі – 7.1% [7, с. 17]. Повоєнне відродження господарств велося за відробітковою системою, використовуючи реманент селян. У великих за розмірами господарствах спостерігалось збільшення застосу-

вання удосконалених знарядь та машин. Так за статистичними даними у господарствах площею від 100 до 500 гектарів припадало набагато більше використання машин і удосконалених знарядь ніж у великих латифундіях площею понад 1000 гектарів землі. Виняток становили тільки парові плуги і молотарки. Оскільки ціни на них були високі і тому вони були рентабельними у більших за розміром господарствах. [7, с. 1-2]. Отже можна зробити висновок, що раціональність використання машин, а відтак і продуктивність праці у господарствах середніх і дрібних була вища, ніж у великих латифундіях. Багато зусиль поміщики та фермери спрямовували на раціоналізацію виробництва своїх господарств, застосовуючи мінеральні та натуральні добрива.

Контрасти в західноукраїнському селі спостерігалися в застосуванні сільськогосподарських знарядь та машин. З одного боку, розвиток капіталістичного виробництва в сільському господарстві супроводжувався концентрацією сільськогосподарської техніки у поміщицьких господарствах та фермерів, з іншого боку – відсутності техніки у дрібних і найдрібніших землеробів, які змушені були користуватися примітивними знаряддями праці.

Львівський тижневик «Rolnik» писав: «За оснащенням сільськогосподарськими машинами наші господарства виглядають дуже різноманітно...є такі, в котрих не бракує найновітніших машин, і вони під жодним оглядом не уступають зразковим німецьким господарствам. Але поряд із ними є й такі, вигляд яких переносить нас в ті стародавні часи, коли серед пущ і дрімучих лісів виникли нові поселення і коли примітивний плуг чи соха були єдиним сільськогосподарським знаряддям.» [1, с. 65].

Зазначимо, що розвиток сільськогосподарського виробництва залежав від використання удосконалених знарядь та машин, добрив, сортового насіння, агротехнічних засобів та нових технологій обробітку землі. Ці процеси мали місце в поміщицьких та фермерських господарствах у середині й другій половині 20-х років ХХ століття. В цей період посилювався рух за впровадження нової техніки в землеробстві. В одному із звітів Сільськогосподарського товариства Східної Малопольщі за 1927 рік зазначалося: «Весняний сезон позначився досить інтенсивним попитом прогресивніших фільваркових господарств на знаряддя обробітку землі системи «Бурмистра», а особливо на плуги виробництва «Унії» та широко-рядкові полільники» [8, арк. 2].

Нова техніка коштувала дорого окремим господарям було не під силу її придбати. Тому товариство «Сільський господар» з кінця 1920-х років розпочало кампанію на закупівлю нової техніки. Щоб зацікавити селян у новій техніці провадилась широка пропаганда на сторінках господарсько-кооперативних видань, окремо друкувалися великі яскраво оформлені кольорові плакати, подавалися адреси у Львові, де можна було придбати цю техніку [9, с. 24].

Ефективність використання нової техніки у селянських господарствах наводився на прикладі застосування сівалки, яка «є найвірнішим другом і приятелем хлібороба, бо ощаджує йому 30–50% насіння, коли рівняти зі старим способом ручного сіяння. Добра сівалка не ушкодить зерна, збіжжя, засіяне нею, є розділене рівно-

мірно, усі зерна є уложені під верхом, отже ані птиця їх не вкляє, ані мороз не ушкодить. Тому оплачується сівалка уже на 20-морговім господарстві, а можна купувати її до спілки».

Товариство «Сільський господар», щоб заохотити селян до купівлі нової техніки, у серпні 1926 року оголосило конкурс для трьох кружків товариства або кооперативів, які першими придбають через повітовий кооперативний союз чи через Центросоюз у Львові для своїх товариств сівалку отримували 100 злотих винагороди [10, с. 4].

З ініціативи «Сільського господаря» було запропоновано яким чином можна придбати нову техніку. Зокрема, маючи прибуток, кооперації в кінці року виплачували своїм членам преміальні кошти, які могли б переадресувати їх до «Сільського господаря» на закупівлю необхідних у селі машин для спільного користування.

Таким чином на рахунку товариства «Сільський господар» у 1927 році по воєводствах Східної Галичини вже була така техніка [11, с.27]:

Назва машини	Львівське	Станіславське	Тернопільське	Разом
Борони ланцюгові	11	3	3	17
Сівалки	3	5	24	32
Молотарки	10	13	17	41
Плуги	1	1	-	2
Плужки до картоплі	3	4	21	28
Разом цих та інших агрегатів	80	53	232	365

Проте в малих господарствах незаможних селян використання дорогих машин було не раціональним і не доступним. Тоді як, заможні селяни мали у своєму розпорядженні парові плуги, сівалки, жатки, молотарки та інші сільськогосподарські знаряддя механічного обробітку землі.

Уряд був зацікавлений, аби село купувало не закордонні, а польські машини, тому йшов назустріч «Сільському господареві» – зменшував ціни на машини, особливо при гуртових закупках, а при оплаті чверті вартості машини надавав кредит для її виплати на два роки [11, с. 3]. Така урядова політика й діяльність товариства «Сільський господар» дали можливість створювати при кооперативах чи гуртках «Сільського господаря» «машинні відділи» або, як їх ще називали, «машиново-технічні парки». У 1928 році в деяких повітах уже утворився досить чисельний машинно-технічний парк, а у 1932 українські кооперативи уже мали 945 таких парків [12, с. 29].

Організація машинно-технічних парків при товаристві «Сільський господар» не набула масового поширення, до того ж техніка переважала малопотужна. Це можна пояснити загостренням господарсько-економічної кризи в державі й небажанням за цих умов надавати

кредити товариствам чи кооперативам з огляду на швидке знецінення коштів: якщо, наприклад, у 1928 році плуг можна було купити за один центнер жита або 20.8 кг живої ваги свинини, то у 1935 році за такий самий плуг треба було віддати 2.7 ц жита чи 41.5 кг свинини, а ціна за молотарку, для порівняння, за ці три роки зросла з трьох вагонів жита до 8–9 [13, с. 19].

В часи економічної кризи технічна база сільського господарства знизилась внаслідок скорочення попиту на сільськогосподарські знаряддя і машини. Мінімальна кількість техніки у поміщицьких господарствах була мало-ефективна, оскільки велика кількість землевласників поверталися до відріткової системи у зв'язку з появою дешевих робочих рук. Навіть у господарствах заможних селян зникали сівалки і культиватори. Що ж до загальної більшості селян, то в цей період вони переходили на мілку оранку і відмовлялись від міжрядкового обробітку. Багато дрібноселянських господарств замінювали плуг дерев'яною сохою. Як наслідок, спостерігається тенденція до технічного регресу, що спричинило різке скорочення сільськогосподарського машинобудування. За даними офіційної статистики, виробництво молотарок у Польщі в 1933 році зменшилось проти 1929 в 13 разів, кінних плугів – у 13.3 рази, борін – в 173.6 рази [13, с. 251].

Отже можна зробити висновок, що сільське машинобудування під час економічної кризи прийшло до повного занепаду, це стримувало розвиток капіталістичного виробництва на селі. Негативний вплив на купівельну спроможність селянських господарств мали низькі ціни на сільськогосподарські продукти та високі – на промислові товари. Особливо ця різниця стала відчутною у роки світової економічної кризи. Так у 1934 році порівняно з 1928 оптові ціни в Польщі впали на продукцію сільського господарства на 63%, а на машини і знаряддя праці на 14%. У 1933 році селянин для того щоб купити плуг змушений був у 2.7 рази продати більше збіжжя, ніж у 1928 [8, арк. 3]. Це спонукало поміщиків використовувати старі методи господарювання, де більше застосовувалась дешева праця найманих робітників, ніж вкладення коштів для раціоналізації виробництва з метою зниження його витрат. Криза у сільському господарстві сприяла росту відріткової системи, що відроджувало пережитки на селі, гальмуючи розвиток продуктивних сил більше, ніж у промисловості.

В післявоєнне десятиріччя поміщики і фермери докладали багато зусиль, особливо в останні роки перед кризою, для налагодження раціонального виробництва і підвищення технічного забезпечення землеробства. Але внаслідок кризи попит на сільськогосподарську техніку різко впав, і тільки з 1935 року капіталовкладення підприємців у розвиток сільськогосподарських машин і знарядь поволі почав зростати. Якщо індекс інвестиції у сільськогосподарське виробництво машин і знарядь в 1928 році прийняти за 100%, то в 1929 він дорівнював 76.2%, у 1930 – 43.9%, у 1932 – 8.8%; у 1933 – 10.3%; у 1936 – 20.6%, у 1937 – 31.2% [1, с. 65].

До мінімальних розмірів скоротилося як внутрішнє виробництво, так і імпорт технічних засобів для сільськогосподарської продукції. Якщо порівнювати обсяг

продукції вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, до кризи, то лише підприємства Західної України продукції випускали набагато більше. Так, в 1929 році 11 заводів виробляли 29 000 ц машин і знарядь для обробки землі та переробки сіна й соломи. У Польщі 1932 року виробництво зменшилося до 5 000 ц, а у 1937 році зросло до 21 000 ц [1, с. 77].

Запровадження машин у виробництво вимагало великих фінансових капіталовкладень. Значний вклад у прискорення цього зробив Державний сільськогосподарський банк, який одночасно фінансував аграрну реформу і кредитував господарства для підвищення технічного оснащення сільських підприємців, фермерів, поміщиків. Починаючи з 1925 року і до початку 1932 він видав під іпотеку на сільськогосподарські інвестиції і погашення боргів у чотирьох воєводствах Західної України довгостроковий кредит на суму 16 969 тисяч злотих. [8, арк. 6].

Найбільше кредитів припало на польських поміщиків та осадників, що мали у своєму володінні від 20 до 50 га землі, для купівлі реманенту, машин, штучних добрив і сплату боргів. Через різні кооперативи, спілки, акціонерні банки кредити здебільшого потрапляли осадникам, частина яких йшла на придбання сільськогосподарських машин і знарядь.

Так міністерство сільського господарства і аграрних реформ видавало 4-відсотковий кредит для придбання простих сівалок, відпускна ціна яких була знижена при купівлі в кредит на 29% і за готівку – на – 37% [8, арк. 1]. Цими пільгами могли скористатися переважно заможні землероби, що вели ринкове господарство.

Незважаючи на державну підтримку, застосування техніки в сільському господарстві породжувало напругу в суспільстві. З одного боку в господарствах, які використовували вільнонайману працю, машини витісняли сільськогосподарських робітників, з іншого – дешева робоча сила, розходження цін між сільськогосподарськими продуктами і машинами, на користь останніх, гальмували масове впровадження сільськогосподарської техніки. Однією з причин, що стримували використання технічних засобів у землеробстві було аграрне перенаселення, яке створило велику перевагу робочих рук на ринку праці. Так у звіті Господарського товариства Східної Малопольщі відзначалося: «Дешевизна робочої сили поденників та її надлишок сприяють консерватизму у господарюванні, не заохочують керівників господарств до піднесення практичних зусиль з метою поліпшення організації людської праці» [8, арк. 3].

У господарствах великих землевласників використовувалась дешева праця поденників, що гальмувало застосування дорогих машин. За підрахунками згаданого товариства, ручне збирання врожаю поденниками на площі 80 моргів коштувало 1000 злотих. І стільки ж щорічно необхідно було сплачувати протягом 5 років лише за амортизацію кінної жниварки, купленої під 15-відсотковий кредит. Парова молотарка коштувала – 20-40 тисяч злотих. Отже, «при таких цінах на машини і при середній відсотковій нормі, - кожний ощадливий господар прагнучим, куплятиме старі молотарки і локомотиви, а придбання нової техніки вважатиме предметом розкоші» [8, арк. 2]. Така тенденція проявилася в період еко-

номічної кризи, коли поміщики і фермери активно використовували напів-дармову робочу силу, працювала на старій технічній базі.

Отже, використання сільськогосподарської техніки у західноукраїнському селі набагато відставало від польських (етнічних – В.В.) воєводств. За даними Інституту сільського господарства, який 1935 року обстежив стан реманенту селянських господарств в 11 селах Західної України та в 42 селах інших регіонах Польщі, то різниця в оснащенні даних господарств возами, плугами й січкарнями цих двох регіонів була незначна. Десятикратною простежувалася перевага західних воєводств в оснащенні господарств багатих польських селян молотарками, кінними приводами, віялками і зерноочисними машинами. Ще більшою була перевага – у вживанні жниварок, культиваторів та сівалок [1, с. 55].

Особливу увагу слід звернути на звичайний селянський реманент. Вражає низький рівень забезпечення живим і мертвим інвентарем малих і парцельованих господарств. В господарствах Східної Галичини, які мали площу від 0.5 до 2 га налічувалося тільки 12% дворів, що мали по одному коню, плугу та бороні, 14.6% господарств – по одному возу. Господарства, що мали найпростіший реманент не могли існувати з власного господарства, тому що утримання коня навіть до 2 га були нерентабельними.

У господарствах середняків (від 5-10 га), в залежності від орної землі, простий реманент був у всіх – не менше двох возів і плугів, наявність двох і більше коней. Про використання покращених сільськогосподарських знарядь і машин у різних групах господарств свідчать анкетні дані Інституту суспільного господарства [1, с. 10].

Групи господарств, га	На 100 обстежених господарств припадало покращених знарядь та сільськогосподарських машин	
	у південних воєводствах	у східних воєводствах
До 2	41.1	10.9
2-5	95.9	9.4
5-10	168.9	77.7
10-20	219.7	118.8
20-50	318.7	75.7

З таблиці видно, що південні воєводства мали значно більше удосконалених сільськогосподарських знарядь і машин в однотипних групах, порівняно з східними воєводствами. Використання знарядь праці і машин в обох групах збільшується із ростом розміру господарств, за винятком землі непридатної для обробітку (гірські райони – В.В.). Якщо взяти затрати капіталовкладень на одиницю земельної площі у вигляді сільськогосподарської техніки, Західна Волинь значно поступається Галичині. Технічний прогрес у сільському господарстві торкнувся в більшій мірі заможних груп селян. У господарствах дрібних за площею, але відносно великих за розмірами виробництва, таких як – тваринництво, вирощення коренеплодів, найбільше поширення мали січ-

карні та плуги для підгортання картоплі. Вони не користувалися дорогими знаряддями – молотарки, кінні приводи, зерноочисні машини, сівалки, жатки та інші знаряддя. На основі статистичних даних в Західній Україні налічувалося 16.7% заможних селянських господарств, які мали одне з вказаних знарядь. Наприклад молотарками з кінними приводами володіли 4.2% фермерських господарств.

Притому 54.7% господарств не мали навіть звичайних плугів, весь час орендуючи їх. За даними Головного статистичного управління Польщі, у 1935 році сівалками користувалися у Львівському і Станіславському воєводствах 9% господарств, у Тернопільському – 14% [14, с. 120].

Висновки.

Інтенсивність сільськогосподарського виробництва основної маси селянських господарств у міжвоєнний період залишалось на рівні, як до Першої світової війни. Використання удосконаленої сільськогосподарської техніки було рентабельним лише у великих господарствах поміщиків та фермерів, одночасно витісняючи дрібних виробників. Також необхідно зазначити, що крім використання сільськогосподарської техніки не обходились без найманої робочої сили постійних строкових робітників.

Джерела та література:

1. Czerniewski K. Maszyny i narzędzia rolnicze w gospodarstwach mniejszej własności / K.Czerniewski – Warszawa, 1938. -112s.
2. Landau Z., Tomaszewski J. Zarys historii gospodarczej Polski 1919-1939 / Z. Landau, J.Tomaszewski – Warszawa: Książka i Wiedza, 1971. - 321 s.
3. Злупко С. Некоторые особенности социально-экономического развития западноукраинской деревни в эпоху капитализма /С.Злупко // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. -1963.-Вильнюс: Минтас, 1964.-С.648-660; Злупко С. Економічна думка України /С.Злупко – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2000. -524с.;
4. Корнійчук Л. Становище трудящегося селянства західних областей України під владою панської Польщі (1920-1939рр.)/Л.Корнійчук –К.: Вид-во АН УРСР, 1957. -71с.
5. Васюта І. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання (1918-1939) /І.Васюта –Львів: Вища школа, 1978. –172 с.
6. Луцький О. Сільськогосподарський кредит: готівкові приходи і розходи селянської родини в рр. 1927-1937/О.Луцький –Львів, 1938. –45с.
7. Statystyka Polski. –Т.5.Wielka własność rolna. – Warszawa, 1925.–XXI, 122с.
8. Державний архів Івано-Франківської області, ф. 415, оп.1, спр.4.
9. Струк З. Діяльність українських кооперативів у Західній Україні (1921 – 1939 рр.) /З.Струк – Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАН

- України. – 2000. – 152 с.
10. До відома кооператорів // Сільський господар. – 1931. – № 2. – С. 4.
 11. Наша кооперація у 1927 р. // Сільський господар. – 1928. – № 12. – С.1.
 12. Витанович І. Історія українського кооперативного руху /І.Витанович – Нью-Йорк: Товариство “Української кооперації”, 1964. – 624 с.
 13. Гросфельд Л. Экономический кризис 1929 – 1933 гг. в Польше/ Л.Гросфельд – М.: Иностранная литература, 1954. – 312 с.
 14. Statystyka rolnicza, 1935.-Czesc 3. - Warszawa,1936. –163s.

Виздрик Віталій Степанович – науковий співробітник науково-дослідної лабораторії (управління якістю освіти фахівців сухопутних військ) Академії сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного; кандидат історичних наук, доцент.